

(Kronikk i Farmann Newsletter Uke 24, 3. juni 2005;
<http://www.farmann.no/1905-syndromet.htm>).

OGS/- 02.06.05.

1905-syndromet: Når myter blir fakta

"Om hundre år er allting glemt"

(Tvilsomt munnhell av blandet opprinnelse)

Er vi et historieløst folkeferd? Ikke hvis vi skal dømme etter omfanget av mediadekningen i forbindelse med at det i år er 100 år siden unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige. Hundreårsbølgen skyller over oss – aviser og tidsskrifter, radio og fjernsyn, samt en flom av bokutgivelser som forteller oss om hvor viktig det var med 1905. Publikasjoner, forestillinger og happeninger som minner oss om hvor viktig det er at det nettopp i år er 100 år siden den store begivenheten. Våre øvrigheter har stilt seg i spissen for jippo'et ved å etablere en egen stiftelse – "Hundreårsmarkeringen-Norge 2005" – som med heftig bruk av skattebetalernes penger skulle gni budskapet inn. Og dét har de klart: Litt *vel* heftig, kanskje – allerede i mars ble det offentlig kjent at stiftelsen var konkurs og at styret hadde trukket seg etter å ha brukt opp både de 150 millionene som de hadde og ytterligere 27 millioner kroner som de ikke hadde. Dette var vel å merke bare begynnelsen. Hvor mye festkomitéen i skrivende stund har rukket å svi av, vites ikke, men det forlyder fra nøkternt og vanligvis velinformert hold at budsjettsprekken vil komme opp i minst 50 millioner. Et imponerende stykke negativ verdiskapning, eller et klassisk *mørkt hull*, for å holde oss til den astronomiske terminologi. Uansett – feiringen er forlengst igang og skal holde frem ut året. En feiring som så å si programmessig er preget av det særnorske tvisyn: Noen kaller det et *jubiléum*, andre insisterer på å bruke ordet *markering* (angivelig for ikke å såre svenskene – tro det eller ei). Akkurat *hva* det er som skal feires, kan likevel synes litt diffust: "Hundreårsmarkeringen-Norge 2005" har som sitt motto valgt formuleringen "*Verdensborger i forvandling*", - hva nå i huleste dét skal bety. Det er så man nesten må si seg enig med nestleder Trond Giske i Stortingets kulturkomité når han kaller det hele "*et opplegg som fortoner seg som en nasjonal øvelse i selvpining*".

Historieløse, vi nei? Men om vi ser på de fortellingene som formidles i media om hva som ”egentlig” skjedde i 1905, er det åpenbart at her dominerer mytene på bekostning av faktisk kunnskap. For bare å nevne noen av de mest profilerte gjengangerne:

- *At Norge frigjorde seg fra Sverige og vant sin selvstendighet.* Her henger det igjen massevis av nasjonal underlegenhetsfølelse, - gammelt grums med røtter tilbake til dansketiden (”firehundreårsnatten”) og ydmykelsen fra Kiel-freden i 1814, da Norge rett og slett ble *avstått* til Sverige. Under unionsstridighetene fra 1890-tallet og frem til 1905 ble dette forsmadelige og følellestunge tankegodset utnyttet rått i argumentasjonen som terpet på det nedverdiggende i at Norge ”var underlagt Sverige”. Hvilket faktisk ikke var tilfelle: Grunnlaget for unionen var ikke Kiel-freden, men *Riksakten* av 6. august 1815. Dette var et dokument som ned til hver minste detalj fastslo de to statenes fullstendige jevnbyrdighet, likestilling og selvstendighet. At Norge i unionstiden var underlagt Sverige, er rett og slett feil. At enkelte på svensk side gjerne hadde *ønsket* at det var slik – og at en håndfull nasjonalistiske nordmenn undertiden *følte* at det var slik – får være så sin sak. Det rokker ikke ved det faktum at Norge i unionstiden hadde full selvstendighet i forholdet til vår østlige nabo, og ikke på noe område var underlagt Sverige. De to land hadde felles statsoverhode – det var en ren *personalunion*. Fordi utenriksvesenet (diplomati- og konsulatvesen) i pakt med den tids tradisjon sorterte direkte under kongen, hadde man også en felles utenriktjeneste. Dette var de to landenes eneste fellesinstitusjon – derfor var det heller ingen tilfeldighet at det nettopp var *konsulatsaken* som skulle bli benyttet for å få istand unionsoppløsningen (noen annen brukbar sak fantes egentlig ikke). I agitasjonen for å få istand unionsoppløsningen var det derfor om å gjøre å dyrke frem forestillingen om Norge som den underlegne part i unionen, - en union som i virkeligheten var et arrangement mellom to likestilte og selvstendige parter. Men om denne nasjonale ynkeliggjøringen kunne tjene klare strategiske og taktiske formål dengang, skulle det knapt være nødvendig å holde denne myten i live idag – hundre år etter. Derfor – med all respekt for de prestasjonene som Christian Michelsen & Co. utførte i 1905 – så er det fortsatt 17. mai 1814 som er selve merkedagen for Norges frihet og selvstendighet.

- *At de to lands felles utenriksstjeneste var underlagt Sverige.* Når nettopp konsulatsaken – det norske kravet om en separat konsulattjeneste – skulle bli benyttet for å få istand unionsoppløsningen, måtte kravet begrunnes på en måte som kunne godtgjøre at den ordningen som eksisterte var utilfredsstillende for Norge. Siden utenriksvesenet var de to rikenes eneste fellesinstitusjon (i tillegg til selve statsoverhodet), ble det derfor maktpåliggende å fremstille den felles utenriksstjenesten som svensk-dominert. I hvilken grad dette var tilfelle, kunne – og kan – sikkert diskuteres. Som den største (i folketall og økonomisk tyngde) av de to unionspartene, kunne Sverige rimeligvis øve en større innflytelse enn Norge på den felles utenrikspolitikk, men dette behøvde ikke alltid å være tilfelle. Dessuten hadde man en personellmessig integrert utenriksstjeneste, hvor det ikke foregikk noen systematisk diskriminering av norske tjenestemenn til fordel for svenske. Men i den grad Sverige hadde en større innflytelse enn Norge på utenrikspolitikken, var dette *ikke* – i motsetning til hva mange later til å tro - nedfelt i noen formell bestemmelse eller avtale. En ellers såvidt kunnskapsrik kommentator som Per Egil Hegge bommer således stygt når han i særbilaget ”Dramaet 1905” til tidsskriftet Levende Historie (nr. 1 – 2005) skriver at ”*I Riksakten av 1815 – dokumentet der unionen mellom Norge og Sverige ble formalisert – var det nedfelt at det var det svenske utenriksdepartementet som skulle forvalte utenriksstjenesten for de to landene*”. Dette er feil – noe slikt står overhodet ikke å lese i Riksakten. Det avsnittet av Riksakten som omhandler utenrikske anliggender – nemlig § 7, fra 6. til 10. ledd – inneholder tvertimot formuleringer som i omhyggelig detalj fastslår de to parters fullstendige likestilling i håndteringen av utenrikssaker.
- *At unionsoppløsningen fant sted ved Stortingets beslutning 7. juni 1905.* Vi feirer 7. juni som selve dagen for unionsoppløsningen. Kjekt nok, for det var med sitt spenstig formulerte vedtak i konsulatsaken at Stortinget (i noen bisetninger!) ”konstaterte” at kongen ikke hadde klart å få på plass en regjering, og at han derfor hadde opphørt å fungere som norsk konge - så å si avsatt seg selv - og at unionen derfor var opphørt. Temmelig uortodokst, - ja rent ut genialt, syntes mange, dengang og nå. I Sverige var holdningen heller at dette var en litt for bråkjekk uhøflighet. Selv blant svensker som sympatiserte med Norge og som var enig i at unionen burde oppløses, mente man at dette burde gå ordentlig for seg, - ”*lagom*”, som man sier på svensk (et tilsvarende uttrykk finnes –

betegnende nok – ikke på norsk). Tross alt var unionen basert på en avtale – Riksakten av 1815 - mellom *to parter*, og dersom denne skulle bringes til opphør, måtte begge parter medvirke. Da man fikk summet seg etter 7. juni-viraken, viste det seg at man måtte ta flere grep før saken var i havn: Først en folkeavstemning som stadfestet Stortingets vedtak, dernest forhandlingene som førte til Karlstadforliket, og så – endelig - kong Oscar IIs abdikasjon 27. oktober 1905. Dermed – men først da – var unionsoppløsningen et fullbyrdet faktum. Stortingsvedtaket 7. juni var viktig nok – som en hensiktserklæring og som et oppsigelsesvarsel - men var likevel kun et første (om enn avgjørende) skritt i den prosessen som ledet til at unionen ble oppløst, formelt og reelt.

- *At folkeavstemningen 12.-13. november 1905 gjaldt Rikets statsform – kongedømme vs. republikk.* En av våre mest hårdnakkede og seiglivede nasjonale myter, er forestillingen om at folkeavstemningen i november 1905 gjaldt Rikets statsform. Den gjengse oppfatningen, slik som vi i snart hundre år er blitt lært gjennom allskens populærhistoriske fremstillinger, er den som blir formulert på følgende vis på nettstedet for den offisielle jubiléumsorganisasjonen ”Hundreårsmarkeringen-Norge 2005”: ”12.-13. november: Folkeavstemning gir 259 563 for monarki og 69 264 for republikk”. Dette er ikke korrekt. Folkeavstemningens tema var hvorvidt man var enig i forslaget om å tilby prins Carl av Danmark å bli konge i Norge. Dette fordi prinsen hadde stilt krav om det norske folks forhåndsgodkjennelse som vilkår for sitt kandidatur. Men her drev man hemmelig diplomati, og dette var noe som regjeringen ikke kunne gå offentlig ut med uten å sette prins Carl i forlegenhet. Spørsmålet om statsform – monarki eller republikk – var faktisk overhodet ikke berørt i det spørsmål som velgerne fikk seg forelagt. At mange av de toneangivende politiske aktører dengang fant det opportunt å foreta en taktisk overfortolkning av situasjonen, og fremstille det som om avstemningen ”*egentlig*” gjaldt spørsmålet om statsform, er en sak for seg. Dette kunne skje fordi folkeavstemningen fant sted uten at elektoratet – folket, og endog Stortinget selv – var fullt ut informert om premissene for avstemningen. Om vi nå, hundre år senere, ser oss tjent med å kjøpe denne myten, er likevel mer besynderlig ...

Myter kan leve lenge i lærebøker, leksika og oppslagsverker, men blir ikke sannere av den grunn. At unionen ble oppløst i 1905 var greit nok: Det var et upopulært

arrangement som hadde utspilt sin rolle. Likeledes bra at det gikk fredelig for seg – utvilsomt den mest fornuftige løsning. Så får vi heller ta med oss at det er så som så med dagens kunnskapsnivå om 1905-dramaets ulike elementer. *Feire* kan vi jo uansett, - alene eller i godt lag, enten vi nå kaller det et *jubiléum* eller en *markering*. Men ytterligere offentlige bevilgninger til stiftelsen ”Hundreårsmarkeringen-Norge 2005” bør kanskje unngås?